

Sociale innovatie als veelbelovend concept in krimpregio's

Steeds vaker nemen burgers en ondernemers het heft in eigen handen voor de leefbaarheid van hun regio. Ze pakken kansen op, gaan nieuwe verantwoordelijkheden aan en doorbreken daarmee de traditionele maatschappijstructuren. Sociale innovatie noemen we dat. Sociale innovaties kunnen krimpregio's nieuwe perspectieven geven. Deze nieuwe perspectieven gaan dan niet uit van groei, maar van het collectief overeind houden van de leefbaarheid.

Burgers en ondernemers die hun regio willen versterken, hebben krachtige middelen om hun doelen te realiseren. Ten eerste internet en sociale media. Ze spelen een grote rol bij het ontstaan van maatschappelijke bewegingen en het wederzijds vinden van mensen die ergens voor willen strijden. De mechanismen die hierbij spelen, worden onderzocht in het project Sociale innovatie en sociale media (KB IV programma Transitie & Innovatie). In dit project valt op dat internet en sociale media een belangrijk hulpmiddel en stimulans zijn bij sociale innovatie. Mensen hebben heel gemakkelijk toegang tot informatie, kennis, netwerken en/of

financiering, en kunnen laagdrempelig communiceren en interacties aangaan met medestanders of partners, dit met een groot en grensoverschrijdend bereik. Het is dus ook gemakkelijk en goedkoop om netwerken te vormen en samenwerkingen aan te gaan. Ze vormen een parallelle en informele laag in de maatschappij naast bestaande overheidsstructuren en willen de gevestigde orde vaak mee laten veranderen.

Er zijn vele voorbeelden van zulke groepen. Denk aan www.foodlog.nl en www.wehelpen.nl. Soms komen ze door gezamenlijke actie tot oplossingen. Een mooi voorbeeld is de LinkedIn-groep in Amster-

Burgers namen het initiatief om op de plek van de parkeerplaats van het gemeentekantoor van Hoofddorp dat in 2006 gesloten werd een natuurtuin te maken: De Heimanshof. In de tuin maken kinderen en ouders kennis planten en het daarbij horende dierenleven.

Sociale innovatie in Nederland

Alexander Rinnooij Kan, voorzitter van de Sociaal-Economische Raad, zette in 2006 voor het eerst sociale innovatie op de politieke agenda. Hij ziet hierin kansen voor vooral efficiëntieverbetering en productiviteitsverhoging. Weliswaar voert het Ministerie van Economische Zaken (voorheen LNV en EL&I) er heel voorzichtig beleid op sinds 2000, maar ook hier richt het zich toch vooral op vernieuwing van de arbeidsomstandigheden, om daarmee te komen tot hogere efficiëntie van het arbeidspotentieel en aanjaging van de economie. De organisatie Seats2Meet is het ultieme voorbeeld van deze zogenoemde *workplace innovation*: goedkope werkruimte waarin anderen mogelijk kunnen aanhaken op jouw werkzaamheden. Ook in het topsectorenbeleid staat sociale innovatie in het teken van economische ontwikkeling. Dwars op de topsectoren is er de Human Capital Agenda geformuleerd, die door middel van onderwijs-vernieuwing het menselijk kapitaal beoogt te vergroten. Onder invloed van de Europese belangstelling en waarschijnlijk ook wel van goede voorbeelden van actief burgerschap, plaatst de regering de potentie sociale innovatie nu ook in een breder perspectief van vernieuwing van onze maatschappijstructuren. Ze heeft er onder meer de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR)

een advies over laten opstellen. Dit advies stelt dat een er samenleving mogelijk is waarin mensen veel minder leunen op de overheid en veel meer zelfredzaam zijn. Het rapport onderscheidt drie soorten van participatie:

- beleidsparticipatie, waarbij burgers betrokken worden bij het formuleren van oplossingen voor maatschappelijke problemen;
- maatschappelijke participatie, waarin meer ruimte wordt geboden aan de deelname van burgers aan het maatschappelijk verkeer;
- maatschappelijk initiatief, waarbij burgers zelf het heft in handen nemen om hun doelen te verwezenlijken. De focus van dit artikel ligt op dit type participatie.

Een maatschappelijke trend die actief burgerschap promoot en ondersteunt, zijn stichtingen, fondsen en netwerken. Denk aan de Stichting Doen, VSB fondsen, "ikwordmaatje.nl", Fonds voor Cultuurparticipatie. Maar ook netwerken als Kracht in NL en Bende Burgers. Deze kanaliseren en katalyseren allerlei vormen van actief burgerschap. Het tanende vertrouwen van burgers in de zorgsamenleving zet ook aan tot actief burgerschap, ook of misschien juist in de krimpregio's.

dam die zich druk maakte over de vele braakliggende terreinen rondom de stad. Ze becijferden de kosten daarvan op 15.000 à 40.000 euro per jaar. Als actie produceerde ze een officieuze kaart via een LinkedIn-discussie en dwongen daarmee het stadsbestuur de officiële kaart met braakliggende terreinen te delen. Daarmee was ook de voedingsbodem gelegd voor een discussie via Twitter en Facebook over de wenselijkheid van maatschappelijke initiatieven. Vele bewonersinitiatieven zijn hierbij gevormd, die werden gevolgd in het AT5-programma Stadsoase. Door het grote democratiserende, mobiliserende en legitimerende effect van sociale bewegingen op sociale media ontstaat er dus een springplank en soms ook een drukmiddel voor nieuwe ideeën, samenwerkingen en (off line) maatschappelijke projecten.

>> Braaklegging is ook krimp

Het klinkt misschien vreemd, maar die braakliggende terreinen is eigenlijk een krimpverschijnsel. Krimpregio's kunnen hiervan leren, omdat het laat zien dat mensen zich goed kunnen organiseren en zeker in staat zijn om kansen te benutten om de leefbaarheid te vergroten. Belangrijke observatie daarbij is dat de rol van de overheid niet groot hoeft te zijn.

In regio's met demografische krimp staan burgers en ondernemers eveneens op om minder afhankelijk te zijn van overheidsvoorzieningen en meer self-supporting te worden, zij het in mindere mate dan in Amsterdam. In Oostburg (Zeeuws Vlaanderen) zijn bewoners elkaar gaan helpen bij het klussen in en rondom verwaarloosde huizen, gesteund door een architect. Zo ontstond het experiment *KLUShuizen in Krimp* (zie www.krotofkans.nl). Door het klussen stijgen de prijzen van de huizen (van 70.000 naar 125.000 à 140.000 euro), worden ze beter verkocht en ook de identiteit van de stad vaart er wel bij. Op een aantal plekken is daardoor sloop te voorkomen. Tijdelijk ontstaat er een nieuwe economie.

>> Burgerschap in krimpgebieden

Er zijn op het onderwerp leefbaarheid in krimpgebieden veel discussiefora, maar nog niet zoveel praktijkexperimenten zoals in Oostburg. Bij de Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen pakt men deze thematiek op in het project Burgerschap in Krimpgebieden, in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Hier worden de resultaten uit het lopende KB VI-onderzoek naar sociale media en sociale innovatie ingebracht, maar direct al blijkt dat in vele kleine en vergrijsde dorpen de sociale media nog onbetreden

paden zijn. Online discussiefora zijn er wel – zoals het Guusnet van het Netwerk Platteland, Krimpnieuws op Twitter en enkele LinkedIn-groepen (zoals Krimp het nieuwe denken) van professionals die er onderzoek naar doen – maar er wordt vooral gediscussieerd over de noodzaak van sociale mobilisatie en nauwelijks over de vraag wat daar voor nodig is. Het blijkt dat de gevestigde instituties zoals in het geval van zorgverlening vooral blijven denken in termen van slimmer organiseren en zorg op afstand, binnen de oude vertrouwde structuren (programma Zorg voor de Toekomst in Noord- en Oost-Groningen). Ook in de Kennisagenda Bevolkingsdaling is nog maar mondjesmaat aandacht voor actief burgerschap.

>> Nabuurschap

Toch zijn er voorbeelden van actief burgerschap te over, bijvoorbeeld bij het inrichten van nieuwe natuurgebieden (Dam *et al.*, 2010) en nieuwe vormen van nabuurschap zoals in de Stichting Boermarkte Essen en Aa's in Oost-Groningen. Zo'n dertig actieve gezinnen in drie buurtschappen hebben een eigen markeplan ontwikkeld, dat uitgaat van de beleving en de wensen van de bewoners van het gebied. Het heeft geleid tot diverse projecten die van grote betekenis zijn voor de gemeenschapszin, en daarmee tot een bredere betrokkenheid van vrijwilligers. Opvallend is dat dit initiatief begon met keukentafelgesprekken: zo ontstonden in de naoorlogse periode toch eigenlijk de meeste veranderingen in het landelijk gebied.

Ondanks vele voorbeelden staat actief burgerschap en sociale innovatie in Nederland aan het begin van zijn ontwikkeling (zie kader op pagina 27). Dit maakt dat initiatieven voor sociale innovatie vaak de nodige hobbels ondervinden. Lang niet altijd passen ze binnen de vigerende beleidskaders. Het onderzoek Burgers en landschap naar burgerinitiatieven (Dam *et al.*, 2011; Duineveld *et al.*, 2010) laat zien dat overheden hier lang niet altijd goed mee om weten te gaan, zie bijvoorbeeld de ingewikkelde discussies over het al of niet opheffen van het dorpje Ganzedijk.

>> Stap naar Europa

Regio's en met name de provincies hebben een directe link met de Europese discussie over sociale innovatie. Ze moeten namelijk werken aan een zogenaamde *smart specialization strategie* (de vertaling van de Lissabon en Gotenburg Agenda in de regio naar een slimme, inclusieve en duurzame ontwikkeling, waarbij de groei niet alleen bij de rijken terecht komt maar iedereen meeprofiteert). Sociale innovatie maakt daar deel van uit. Een uitgewerkte strategie is een voorwaarde om aan EU-subsidies te komen en in heel Europa wordt hieraan gewerkt (zie kader hieronder). Op regionale schaal, bijvoorbeeld in Limburg, wordt dit verder geconcretiseerd in bijvoorbeeld de plannen voor de arbeids- en onderwijsmarkt, de zogenaamde Human Capital Agenda's. Hier worden ideeën geconcretiseerd

Sociale innovatie in Europa

In Europa maakt het onderwerp sociale innovatie regelrecht furore: een groot aantal van de zogenaamde *civil society* organisaties (het maatschappelijk middenveld) zijn verenigd in de beweging Social Innovation Europe (SIE). Deze netwerken zijn in korte tijd bijzonder omvangrijk geworden en dit is gebeurd met steun van de Europese Commissie. The Young Foundation is de drijvende kracht achter dit netwerk. Deze heeft in opdracht van de Commissie een groot en actief netwerk opgericht en een voorstel gedaan voor hoe door omvorming van de structuurfondsen en het Europees Sociaal Fonds met tientallen miljarden euro's gewerkt kan worden aan sociale innovaties. De Commissie is voornemens om sociale innovatie tot het kernpunt van haar beleid te maken, en om die reden is het een sleutelconcept in Horizon2020, het kader voor het nieuwe kennis- en innovatiebeleid van de EU.

Opvallend daarbij is dat ook de financiële sector in Europa belangstelling heeft voor het concept. Fondsen en bijvoorbeeld ook de

Europese Investeringsbank (EIB) zijn op zoek naar meer maatschappelijk ingebedde concepten van *return on investment*. Zowel de Commissie als de EIB hebben onlangs een prijs ingesteld voor de sociale innovaties die het meest vernieuwend zijn en veel banen opleveren. Er komt bij de beurs van Londen zelfs een *social stock exchange* voor *social purpose enterprises*. Er wordt veel energie gestoken in de ontwikkeling van alternatieve financierings- en ondernemersgerichte instrumenten. Het Finance Innovation Lab organiseert discussies en experimenten voor meer sociale investeringsformules en probeert daarmee voor overheden een alternatief te ontwikkelen voor de grote banken: *local exchange communities* waarin uitruil van diensten plaatsvindt met gesloten beurzen, time-banking waarin slechts een urenregistratie wordt bijgehouden en incubators waarin beginnende ondernemers onderlinge diensten kunnen uitruilen en die elkaar daarmee sterk maken, en ga maar door.

Leden van de Stichting Boermarke Essen en Aa's vieren de opening van de nieuwe Heubrugge, die ze hebben gemaakt. De Boermarke is opgericht door bewoners van de buurtschappen Höfte, Veele en Wessinghuizen bij het Drentse Westerwolde om samen de omgeving te ontwikkelen. Daarvoor hebben ze een markeplan opgesteld. Diverse onderdelen uit het plan zijn al uitgevoerd: oude lanen zijn hersteld, nieuwe wandelpaden zijn aangelegd, et cetera et cetera.

wat het voor de concurrentiepositie van een regio betekent als er een hogeschool of universiteit aan verbonden is. Kennis als bron van innovaties voor vernieuwende ondernemers, om daarmee de economie te versterken en krimp te voorkomen of tegen te gaan waar dit al speelt, zoals in Zuid-Limburg. Zo moet het recente grensoverschrijdende initiatief Enabling Technologies – een gezamenlijke faciliteit van Chemelot Campus en Maastricht Health Campus – de kennisintensieve bedrijvigheid versterken in deze krimpregio.

>> Leren van de stad

Het vermogen, de professionaliteit en de bereidheid tot zelfsturing naar innovatieve socialere organisatievormen lijkt erop vooruit te gaan, maar dat is nog niet goed onderzocht. De grote vraag is hoe zelfsturing, zelforganisatie en de daaruit volgende sociale innovaties kunnen worden bevorderd. Hierboven is al gerefereerd aan de zogenaamde keukentafelgesprekken, die zo goed gewerkt hebben voor het platteland. Werken ze nog steeds, nu de individualisering op het platteland is toegenomen met de komst van veel stedelingen? Is er voldoende sociaal kapitaal om de leefbaarheid te garanderen en te zorgen voor elkaars welzijn?

Het antwoord op deze vragen halen we weer uit de stad. In de probleemwijken waren die keukentafelgesprekken een inspiratiebron voor de aanpak van problemen in de multiculturele samenleving. In echte probleemsteden zoals Birmingham zijn de afgelopen dertig jaar veel goede resultaten bereikt met het zogenaamde Ashram's Neighbourhood Development Model. Dit is een duur woord voor een benadering die begint met keukentafelgesprekken, waarin mensen van woningbouwcorporaties op zoek gaan naar de ambassadeurs van de wijk, zijnde de *activists* en de *enablers*. Die vertellen wie de

dragers van de wijk zijn en vervolgens vinden er honderd keukentafelgesprekken plaats. De rest laat zich raden, want het gaat over evenementen en actieplannen. Voor de krimpggebieden is er wederom een les te leren en dan is de cirkel van stad en platteland weer rond: adopteer dergelijke ontwikkelingsmodellen die zich bewezen hebben in de praktijk en probeer daarin zo veel mogelijk de sociale media te vervlechten. Dit alles met het oog op het vergroten van het sociaal kapitaal in de krimpregio's, want deze vorm van kapitaal is de absolute voorwaarde om de leefbaarheid in de benen te houden.

Roel During

Samen werken aan de leefomgeving versterkt de gemeenschapszin in buurtschappen Höfte, Veele en Wessinghuizen.